

Vlada li danas diktatura relativizma?

*Ivan Macan**

Dekan kardinalskoga zbora, kardinal Joseph Ratzinger, držao je u Bazilici svetoga Petra u Rimu na početku prošlih konklava 18. travnja 2005. propovijed okupljenim kardinalima prije nego što će se oni zatvoriti da pod vodstvom Duha Svetoga izaberu Petrova nasljednika, Rimskoga papu. Nije to bila samo pobožna i poticajna propovijed, sastavljena na temelju liturgijskih čitanja iz proroka Izaije, svetoga Pavla i Ivanova evanđelja, nego ujedno govor koji je sadržavao program novoga Pape. Neki smatraju da je upravo taj Ratzingerov govor toliko utjecao na okupljene kardinale da su ga već sljedećega dana, 19. travnja 2005, izabrali za nasljednika Ivana Pavla II. No nisu samo kardinali pozorno slušali svoga dekana. Oči i uši čitavoga katoličkog svijeta, ali i onih izvan toga okvira, usmjerile su svoju pozornost na njegove riječi. Najviše odjeka pritom je imala sljedeća njegova rečenica i formulacija: »Relativizam se (...) pokazuje kao jedino stajalište koje odgovara današnjem vremenu. Stvara se dakle diktatura relativizma u kojoj se ništa ne priznaje kao konačno i koja za posljednje mjerilo dopušta samo vlastitu osobu i njezine želje.« Osvrćući se na riječi svetoga Pavla iz poslanice Efežanima »da više ne budemo nejačad kojom se valovi poigravaju i koje goni svaki vjetar nauka u ovom kockanju ljudskom, u lukavosti što put krči zabludi«, Kardinal ih je primijenio na vjeru kršćana, usporedivši je s malim čamcem na koji s raznih strana udaraju protuslovna mišljenja posljednjih desetljeća, bacajući ga iz jedne krajnosti u drugu. Reflektirajući očito o stanju duha koji vlada u našem vremenu i tijekom njegova životnoga vijeka, on je nabrojio sljedeće krajnosti: marksizam s jedne, i liberalizam sve do libertinizma s druge strane, kolektivizam i radikalni individualizam, ateizam i magloviti religiozni misticizam, agnosticizam i sinkretizam. Mislim da se ondašnji kardinal Ratzinger, a sadašnji papa Benedikt XVI, može radovati što te njegove ozbiljne riječi nisu ostale nezapažene, nego su izazvale različite komentare, pozitivne i negativne, pohvale i kritike, od katolika i nekatolika, od vjernika i nevjernika. Te su riječi, kao uostalom i mnoge druge što ih je Benedikt XVI tijekom svoga dosad kratkoga pontifikata javno izrekao, potakle široke rasprave o naravi relativizma, o njegovoj prihvatljivosti i nedopustivosti, o njegovoj nužnosti za današnje pluralističko i demokratsko društvo i o njegovoj štetnosti, osobito za intelektualni odgoj mladeži.

Relativizam je doista izraz s mnogo značenja. Nije to neka jedinstvena teorija, nego skup raznih mišljenja i stajališta kojima se može odrediti barem jedna zajednička crta, a ta je da neki vidici iskustva, mišljenja, pa čak i pogleda na stvarnost koja nas okružuje, uvijek stoje u nekom odnosu ovisnosti prema nečemu drugome. U tom smislu postoje različiti oblici relativizma. Kritičari relativističkih stajališta s pravom ističu njihovo obilježje da ona odbacuju svaku mogućnost apsolutne istine, tj. sve što god čovjek spoznaje, misli, tvrdi nikada nije objektivno istinito, nego samo ovisno o njegovu stanju duha. Kritika relativizma se posebno usmjeruje na tvrdnju o relativnosti vrijednosti. Tako se moralne i religiozne vrijednosti stavljaju u ovisnost o razvitku kulture, jeziku ili čak biološkim utjecajima. Papa je tu kritiku relativizma osobito istaknuo riječima: »Imati jasnu vjeru koja slijedi crkveni kredo

* Prof. dr. sc. Ivan Macan, Filozofski fakultet Družbe Isusove, Zagreb.

često dobiva etiketu fundamentalizma«. Upravo se u tome očituje sva stvarnost diktature relativističkih stajališta, jer ona redovito ne dopuštaju misao da bi netko mogao zastupati neko mišljenje ili prihvaćati neku vrijednost koja je apsolutna, tj. koja vrijedi bez obzira na bilo kakve idejne ili povijesne utjecaje, pa onda i za onoga koji je ne prihvaća. Takvi se stavovi osobito očituju s obzirom na religiozna i moralna stajališta. Tu ona najviše pogađaju čovjeka u njegovu traženju smisla i odgovora na važna životna pitanja.

Često se relativizam promatra s njegove naoko privlačne strane, kao nužnost u pluralističkom demokratskom društvu u kojemu svi želimo živjeti. Sam Ratzinger je nešto prije nego što je izabran za Papu napisao: »Moderni pojam demokracije izgleda kao da je neodvojivo povezan s relativizmom; relativizam katkad izgleda kao pravi jamac slobode, upravo u njezinu bitnom središtu, u slobodi religije i savjesti.« (*Werte in Zeiten des Umbruchs. Die Herausforderungen der Zukunft bestehen*, Freiburg 2005, 51) To znači da moderna demokratska država nikome ne smije nametati svoja shvaćanja istine i moralnih vrijednosti, nego mora svakome dopustiti da se ravna prema svojoj savjesti. No opravdano je pitanje znači li to ujedno i prihvaćanje idejnoga relativizma koji zastupa da je svako shvaćanje jednako vrijedno i jednako istinito. Međutim, nijedna demokratska država neće dopustiti da netko, u ime svojih shvaćanja, stajališta i tumačenja istine, promiče nasilje, nepoštivanje ljudskoga dostojanstva, terorizam, rasne i vjerske diskriminacije i sl. Sve se te protuvrijednosti smatraju nedopustivima i nipošto ne postaju vrijednima ni onda kad ih netko, iako možda i dobronamjerno, počne zastupati i prema njima djelovati. A to je očit znak da postoje neke objektivne, stalne, nepromjenjive, a zašto onda ne reći i apsolutne vrijednosti, koje nikakav slučajan odnos ili ovisnost ne može mijenjati.

Činjenica je, nažalost, da je današnji način prosuđivanja vrlo sklon relativiziranju svake istine i svake vrijednosti. S pravom stoga pape, koje ne bez razloga nazivaju »čuvarima istine«, podižu svoj glas kad su ugrožene temeljne istine o čovjeku i temeljne moralne vrijednosti. Istaknuo je to papa Ivan Pavao II u enciklici *Veritatis splendor* riječima: Crkva uči da »postoje čini koji po sebi samima i u sebi samima, neovisno o okolnostima, nisu nikad dopustivi, zbog samog njihova predmeta«. Pozivajući se na Drugi vatikanski sabor, Ivan Pavao II nabraja sljedeće takve čine: »Sve što se protivi samom životu, kao što je ubojstvo bilo koje vrste, genocidi, pobačaji, eutanazija pa i svojevoljno samoubojstvo; sve što povređuje integritet ljudske osobe, kao što su sakaćenja, tjelesna i moralna mučenja, psihološke prisile; sve što vrijeđa ljudsko dostojanstvo, kao što su neljudski uvjeti života, proizvoljna hapšenja, deportacije, ropstvo, prostitucija, trgovina bijelim robljem i mladeži; zatim, nedostojni uvjeti rada, gdje se s radnicima ne postupa kao sa slobodnim i odgovornim osobama, nego kao s prostim sredstvima zarade: svi ti i slični postupci zacijelo su sramotni već sami po sebi, i dok truju ljudsku civilizaciju više kaljaju one koji tako postupaju nego one koji nepravdu trpe, i u protuslovlju su sa Stvoriteljevom čašću.« (VS, 80) Neprihvatljivost takvih postupaka ne mogu dokinuti ni one demokratske većine u parlamentima koje ozakonjuju pobačaje, eutanazije, kloniranje, uništavanje ljudskih embrija i sl.

Kako onda odgovoriti na početno pitanje? Vlada li u našem vijeku i svijetu jedna »diktatura relativizma«? Mislim da je ta konstatacija kardinala Ratzingera i sadašnjega pape Benedikta XVI točna. Sigurno, ta se diktatura uvelike razlikuje od nedavne »diktature proletarijata«, ali može biti utoliko opasnija što nije tako očita i gruba kao što je bila ona.